demos

Jaargang 36
Maart 2020

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

3

nidi 50 jaar

inhoud

1 De demografische toekomst van Nederland: wat weten we, en wat is nog onzeker?
5 Demografische uitdagingen voor Colombia
7 Fanny Janssen ontvangt prestigieuze Vici-beurs
8 Vijftig jaar NIDI: 50 jaar bevolkingsvraagstukken

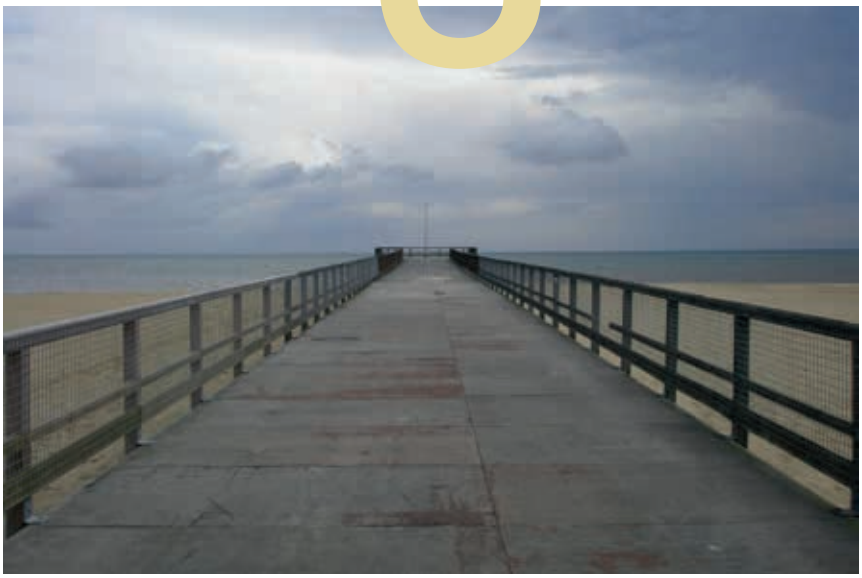

Foto: Anne / Flickr

De demografische toekomst van Nederland: wat weten we, en wat is nog onzeker?

JOOP DE BEER

De bevolking van Nederland verandert de komende dertig jaar flink. De belangrijkste demografische veranderingen zijn de aanhoudende bevolkingsgroei, de toenemende vergijzing en de groeiende diversiteit. Deze veranderingen hebben fikse gevolgen voor veel maatschappelijke terreinen. Maar hoe ze precies uitwerken is grotendeels onzeker. Tijd voor een inventarisatie van wat we weten en wat nog niet.

Volgens de bevolkingsprognose van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) groeit de bevolking tot 2050 met een miljoen (figuur 1). Tegelijk zal de samenstelling van de bevolking veranderen. Het aandeel ouderen zal sterk groeien. Het percentage 65-plussers neemt toe van 19 nu naar 25 in 2050 (figuur 2). Het aandeel van de bevolking met een migratieachtergrond neemt nog sterker toe: van 24 procent nu naar 36 procent in 2050. Het aantal mensen in de werkzame leeftijd (de zogenoemde potentiële beroepsbevolking) zal daarentegen nauwelijks groeien (figuur 1). Al deze ontwikkelingen hebben gevolgen voor veel maatschappelijke terreinen. Zo leidt de bevolkingsgroei bij voorbeeld tot een toename van de vraag naar woningen en tot meer mobiliteit en energiegebruik. Vergrijzing leidt tot een toename van de zorgvraag. De stagnatie van de potentiële beroepsbevolking kan een remmend effect hebben op de economische groei. En de toename van het aandeel van de bevolking met een migratieachtergrond kan de sociale samenhang onder druk zetten.

Onzekerheid

Deze opsomming suggereert dat de toekomst zich eenvoudig laat uittekenen. Maar dat is een voorbarige conclusie want er is nog veel onzeker. In de eerste plaats is het niet zeker hoe hard de bevolking zal groeien. De afgelopen jaren heeft de hoge immigratie

Figuur 1. Aantal inwoners en aantal mensen in de werkzame leeftijden (20 jaar tot AOW-leeftijd), in 2020 en 2050

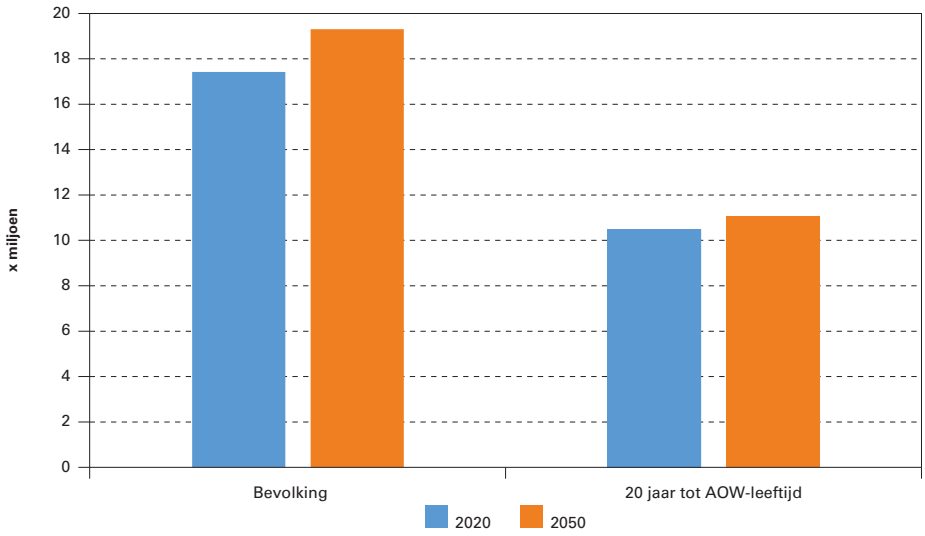

Bron: CBS-bevolkingsprognose.

voor een sterke bevolkingsgroei gezorgd. Maar het is niet zeker of de migratie de komende jaren zo hoog blijft. Als het verleden één ding heeft geleerd is het wel dat de toekomstige ontwikkeling van de migratie heel moeilijk te voorspellen is. En ook de toekomstige ontwikkeling van het geboortecijfer is onzeker. Zo is de afgelopen jaren het gemiddelde kindertal per vrouw sterker gedaald dan was verwacht. Het is dan ook niet uit te sluiten dat de bevolking de komende decennia minder sterk zal groeien dan het CBS op dit moment verwacht.

Maar niet alleen de toekomstige ontwikkeling van de bevolking is onzeker. In vergelijking met demografische veranderingen zijn economische, sociale, culturele, technologische en politieke ontwikkelingen nog veel onzekerder. De vraag naar woningen hangt bij voorbeeld niet alleen af van het aantal mensen, maar zeker zo belangrijk zijn hun woonvoorkeuren. De drukte op de weg en in het openbaar vervoer hangt niet alleen af van de groei van de bevolking, maar ook van veranderingen in het mobiliteitsgedrag. De groei van de beroepsbevolking hangt niet alleen af van het aantal mensen in de werkzame leeftijd, maar ook van veranderingen in arbeidsdeelname. En de vraag naar zorg hangt niet alleen af van de toename van het aantal ouderen, maar ook van hun gezondheid en zelfredzaamheid. Kortom, de gevolgen van bevolkingsontwikkelingen laten zich niet eenvoudig extrapoleren.

Figuur 2. Aandeel van de bevolking van 65 jaar of ouder en aandeel bevolking met migratieachtergrond, in 2020 en 2050

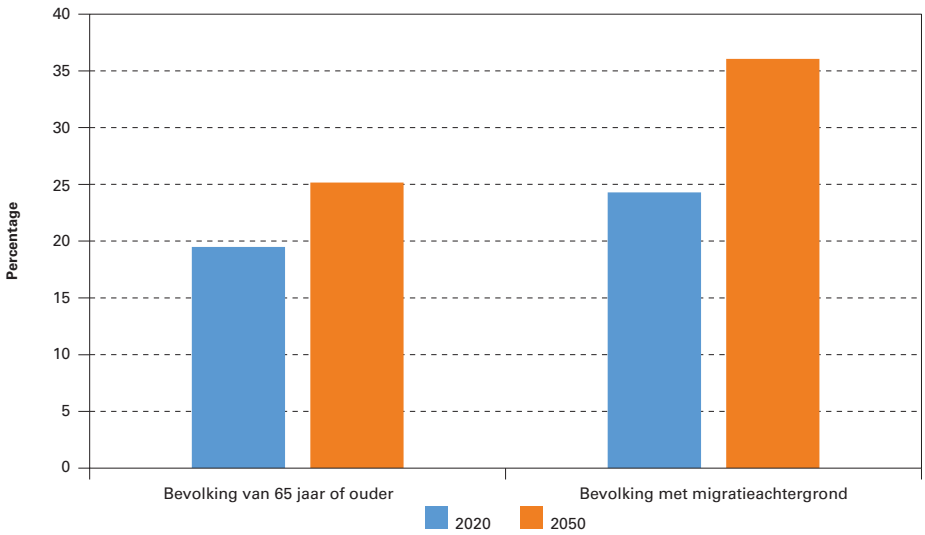

Bron: CBS-bevolkingsprognose.

Wonen

De onzekerheid van bevolkingsontwikkelingen heeft grote invloed op de woningvraag. Het gaat niet alleen over de vraag hoeveel en waar woningen moeten worden gebouwd. Ook de aard van de woningvraag kan veranderen: aan wat voor woningen zullen toekomstige huishoudens behoefte hebben en in wat voor woonomgeving? Naast de bevolkingsgroei speelt vergrijzing hier een voorname rol. Een flink deel van de groei van het aantal huishoudens bestaat uit alleenstaanden en dat komt vooral door de vergrijzing. Ouderen blijven vaker zelfstandig wonen na het overlijden van de partner en worden minder vaak in een tehuis opgenomen dan vroeger. Hierdoor komt hun woning pas na hun overlijden vrij voor de woningmarkt. Voor de grote babyboomgeneratie zal dit pas rond 2040 gebeuren. Een belangrijke vraag voor de toekomst is ook of ouderen zo honkvast zullen blijven als ze nu zijn, of dat er gemeenschappelijke woonvormen voor ouderen zullen ontstaan, waardoor het aantrekkelijker wordt om het oude gezinshuis te verlaten. Dit is overigens niet alleen van belang voor de woningmarkt, maar ook voor de zorgvraag.

Ruimtebeslag

De huidige bevolkingsgroei concentreert zich in de grote en middelgrote steden. De grote steden trekken jongeren uit de rest van het land aan die komen voor studie of werk. De steden ontvangen ook veel immigranten, vooral arbeidsmigranten en internationale studenten. Randgemeenten trekken vooral veel jonge gezinnen. De vraag is of de concentratie van de bevolkingsgroei in de steden in de toekomst net zo sterk zal zijn als in het verleden. Of komt er een sterkere voorkeur voor wonen in het groen? Als gevolg van technologische ontwikkelingen kan de woon-werkafstand bij voorbeeld minder bepalend worden voor de keuze van de woonplaats.

Twintig procent van het landoppervlak van Nederland wordt in beslag genomen door wonen, werk en verkeer. Landbouw gebruikt twee derde van de ruimte. De rest, 15 procent, is voor de natuur. Als de bevolking groeit zal het stedelijk ruimtegebruik toenemen. Een belangrijke vraag is welk deel van de nieuwe woningen in de stad zal worden gerealiseerd en welk deel zal vragen om een omzetting van landbouwgrond naar verstedelijking. Daarbij moet er ook nog rekening mee worden gehouden dat de overgang naar duurzame energie extra druk op de beschikbare ruimte zal zetten.

Mobiliteit

Meer mensen betekent meer drukte op de weg en in het openbaar vervoer. Maar bevolkingsgroei is niet de enige en zelfs niet de belangrijkste factor. Zowel het aantal reizigerskilometers per auto als per trein groeit de laatste jaren harder dan de bevolking. De ontwikkeling van de economie speelt een belangrijke rol. Hogere economische groei

betekent meer mobiliteit, zowel per auto als met de trein. Investeringen in infrastructuur vangen enerzijds de groei van de mobiliteit op, maar versterken die juist ook weer. Meer thuiswerken vermindert de groei van woon-werkverkeer, maar maakt het kan ook mensen verleiden om verder van het werk te wonen. De opkomst van de elektrische fiets kan het autogebruik afremmen.
De vergrijzing heeft een remmend effect op mobiliteit, omdat ouderen in het algemeen minder mobiel zijn dan mensen in de werkzame leeftijd. Daar staat tegenover dat nieuwe generaties ouderen mobieler zijn en ook tot hogere leeftijd doorwerken. Latere generaties zijn hoger opgeleid en onder die generaties is de arbeidsdeelname van vrouwen duidelijk hoger; ook dat leidt tot meer mobiliteit.

Energie

De groei van het energiegebruik hangt voor een deel af van de bevolkingsgroei en van de verandering in de bevolkingssamenstelling. Zo hebben alleenstaanden een hoger energieverbruik per persoon dan leden van gezinnen. Het energiegebruik wordt echter sterker beïnvloed door de welvaartsgroei en de energie-intensiteit van de economie. Het klimaatbeleid is van groot belang voor het toekomstig energiegebruik, denk onder meer aan energiebesparing en de ontwikkeling van duurzame energie die in de Klimaatwet van 2019 worden gestimuleerd. Technologische ontwikkelingen en de vormgeving van het (klimaat) beleid zullen naar verwachting een grotere invloed op het energiegebruik hebben dan demografische ontwikkelingen.

Onderwijs

Het toekomstige aantal leerlingen in de leerplichtige leeftijd hangt volledig van de bevolkingsontwikkeling af. Uitgaande van de CBS-bevolkingsprognose zullen de leerlingenaantallen voor het basisonderwijs tot 2030 niet zoveel veranderen, daarna valt groei te verwachten (figuur 3). Voor het voortgezet onderwijs valt tot 2035 een lichte daling te verwachten. Maar niet alleen de ontwikkeling van het aantal kinderen is van belang. De diversiteit van leerlingen neemt toe, niet alleen door de groei van het aantal mensen met een migratieachtergrond, maar ook doordat de herkomst steeds gevarieerder wordt. Dit vraagt meer van het onderwijs, vooral in wijken waar zich veel migranten met een lagere opleiding vestigen. Hier dreigt een stapeling van problemen.
Het aantal studenten aan het hoger onderwijs hangt niet alleen af van het aantal jongeren, maar vooral ook van de keuzes die ze maken: wel of niet doorleren, en zo ja welk type onderwijs en welke richting. Voor een deel hangt de ontwikkeling van het aantal studenten af van de toestroom van internationale studenten. Maar zeker zo belangrijk is welk deel van de kinderen van de al in Nederland wonende bevolking met een migratieachtergrond door zal stromen naar het hoger onderwijs.

Arbeidsmarkt

Vergrijzing heeft een dempend effect op de groei van de potentiële beroepsbevolking, dat wil zeggen het aantal mensen in de werkzame leeftijd. Door de stijging van de AOW-leeftijd die is gekoppeld aan de stijging van de levensverwachting zal de potentiële beroepsbevolking licht toenemen (figuur 1). De ontwikkeling van de werkelijk werkzame beroepsbevolking hangt af van de vraag of de arbeidsdeelname van ouderen, vrouwen, mensen met een migratieachtergrond en mensen met een langdurige aandoening zal stijgen. Onder de zestigplussers is de arbeidsdeelname de afgelopen tien jaar sterk gestegen. Voor een deel wordt dit verklaard door de stijging van het opleidingsniveau en de betere gezondheid, voor een deel ook door de stijging van de AOW-leeftijd. De arbeidsparticipatie van ouderen kan nog verder toenemen.
De arbeidsdeelname van sommige groepen migranten is relatief laag. De toekomstige groei van de beroepsbevolking hangt dan ook niet alleen af van de omvang, maar ook van de samenstelling van de migratie. Migranten die naar Nederland komen om te werken kennen een relatief hoge arbeidsdeelname. Maar de arbeidsmarktdeelname van asielmigranten is vooral in de eerste jaren erg laag. Op de langere termijn zijn er sterke verschillen naar herkomstland, maar over het algemeen blijft hun arbeidsdeelname relatief laag.
Economische groei wordt niet alleen door de groei van het aantal werkenden bepaald, maar ook door de groei van de arbeidsproductiviteit. Tegenwoordig liggen de meeste banen in de dienstensector, inclusief overheid en zorg. Aangezien de productiviteitsgroei daar lager ligt dan in de industrie heeft dit een dempend effect op de productiviteitsgroei.

Zorg

Niet alleen de levensverwachting neemt toe, maar ook de gezondheid, althans steeds meer mensen ervaren hun gezondheid als goed. Een groot deel van de toename van de levensverwachting bestaat uit jaren zonder ernstige beperkingen. Maar wel hebben meer mensen een chronische aandoening. Dit komt doordat mensen vaker harten vaatziekten en kanker overleven, onder meer door betere behandelingen. Bovendien neemt met het ouder worden ook de kans op aandoe-

Figuur 3. Aantal kinderen van 4-12 jaar en 12-18 jaar, 2020-2050

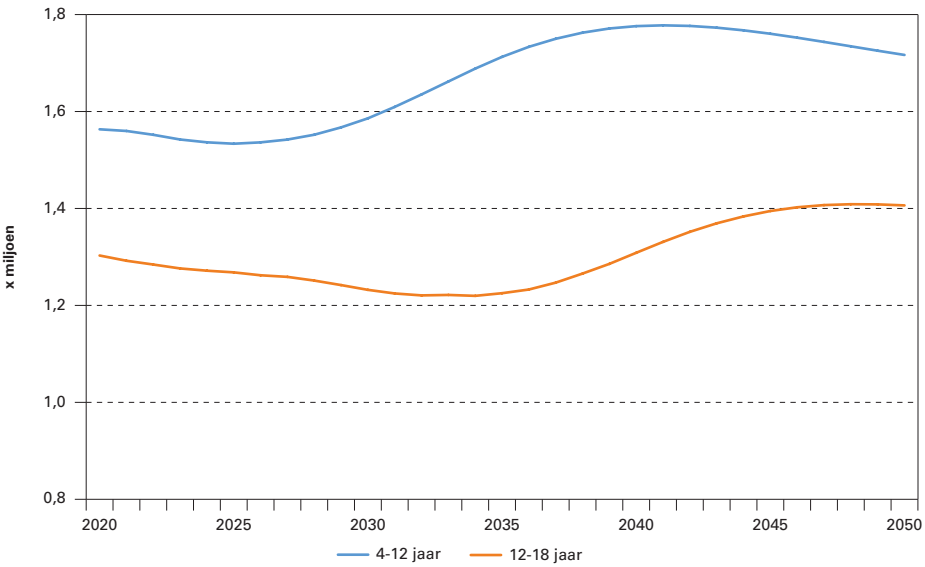

Bron: CBS-bevolkingsprognose.

VERKENNING BEVOLKING 2050

De Tweede Kamer heeft bij de Algemene Politieke Beschouwingen van 2018 aan de regering gevraagd om de gevolgen van veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking halverwege deze eeuw in kaart te brengen. Het gaat hierbij onder meer om de gevolgen voor wonen, ruimtelijke ordening, arbeidsmarkt, onderwijs, zorg, integratie en energie. De regering heeft aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI-KNAW), het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), het Centraal Planbureau (CPB), het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) gevraagd dit onderzoek uit te voeren. Onder de naam *Verkenning Bevolking 2050* wordt dit onderzoek gecoördineerd door het NIDI. In december 2019 heeft minister Koolmees het voortgangsrapport naar de Tweede Kamer gestuurd. Daarin is een inventarisatie gemaakt van bestaande toekomstverkenningen. Rond de zomer wordt het eindrapport gepubliceerd waarin de resultaten van nieuwe bevolkingsverkenningen zullen worden gepresenteerd.

ningen als artrose, nek- en rugklachten, diabetes en dementie toe. Dit leidt tot een toename van de zorguitgaven. Maar de kosten van de zorg nemen ook toe door nieuwe, vaak dure medicijnen en medische technologie.
Op dit moment is er een tekort aan personeel in de zorg. De sterke toename van het aantal ouderen zal leiden tot een verdere toename van de zorgvraag. Tegelijk komt de informele of mantelzorg door de vergrijzing onder druk te staan, omdat de verhouding tussen het aantal potentiele mantelzorgverleners en het aantal potentiële mantelzorgontvangers ongunstiger wordt. Vooral in landelijke gebieden neemt de vraag naar ouderenzorg sterk toe, terwijl daar zowel het arbeidsaanbod als het aantal potentiële mantelzorgers terugloopt. Overigens kan de toename van de zorgvraag meevallen omdat de ouderen van de toekomst hoger opgeleid en gezonder zijn dan de ouderen van nu. Verder kunnen technologische ontwikkelingen de mogelijkheden voor zelfzorg in de thuissituatie vergroten. Maar het is onzeker in hoeverre de grotere rol voor de technologie ook werkelijkheid zal worden. Deze ontwikkeling is al vaak voorspeld, de praktijk blijkt evenwel weerbarstig.

Meer dan aantallen

Duidelijk is dat de maatschappelijke gevolgen van bevolkingsontwikkelingen niet alleen afhangen van de aantallen mensen. Dit kan goed geillustreerd worden voor de migratie. We kunnen tamelijk eenvoudig uitrekenen wat de numerieke gevolgen van meer of minder migratie zijn voor de toekomstige bevolkingsgroei en de samenstelling van de bevolking; zonder migratie zal de (beroeps)bevolking krimpen en kan de economische groei stagneren. Veel mensen zien migratie echter vooral als een bedreiging. Enerzijds omdat het leidt tot doorgaande bevolkingsgroei en daarmee tot meer druk op ons al volle land - denk aan woningmarkt en ruimte. Anderzijds omdat migratie de sociale samenhang onder druk zet en een groeiend risico inhoudt van maatschappelijke scheidslijnen die de saamhorigheid op het spel zetten. Het gaat daarbij om meer dan aantallen. Een van de knellende vragen die deze demografische verandering oproept is in welke mate integratie zal afhangen van de groei en samenstelling van de bevolking met een migratieachtergrond.
Deze vraag, en andere vergelijkbare vragen, vallen niet te beantwoorden met demografische extrapolaties. Ondanks onze kennis over toekomstige demografische veranderingen (met de bijbehorende onzekerheden), is en blijft de toekomst ongewis en demografen past daarbij bescheidenheid. Dit betekent echter ook dat de toekomst niet vastligt. Voor politiek en beleid ligt hier een belangrijke uitdaging.

Joop de Beer, NIDI-KNAW, Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: beer@nidi.nl

Demografische uitdagingen voor Colombia

RAFAEL NAVARRO RUBIANO

Colombia is een land met een bijzondere demografische geschiedenis, met als belangrijkste uitdagingen ongelijkheid, geweld en drugshandel. De laatste jaren vormen grootschalige immigratie en vergrijzing nieuwe uitdagingen voor het Zuid-Amerikaanse land.

Foto: Pedro Szekely / Flickr

Colombia is een divers land met grote demografische, geografische, maatschappelijke en politieke verschillen. De republiek Colombia staat bekend als een van de oudste en meest stabiele democratieën in Latijns-Amerika, maar is ook een van de gewelddadigste landen in de regio. De afgelopen 55 jaar streden verschillende gewapende partijen in het land in een zogenaamd 'low intensity conflict': een militair conflict tussen de staat en verschillende soorten groeperingen, zoals de FARC en paramilitairen, met een wisselend geweldsniveau, waarbij de militairen selectief en met enige terughoudendheid geweld toepassen. Dit langdurige conflict is van grote invloed geweest op demografische en geografische ontwikkelingen in het land.

Geografie en demografie

Colombia telt 49 miljoen inwoners die op ruim 1,1 miljoen vierkante kilometer leven, waarmee het land ruim 27 zo groot als Nederland is. Het landschap van Colombia is echter zeer divers, met onder andere oerwoud, laagvlakten, woestijn, tropisch regenwoud en moerasgebied. Er zijn

Figuur 1. De bevolkingsdichtheid per gemeente, Colombia, 2020

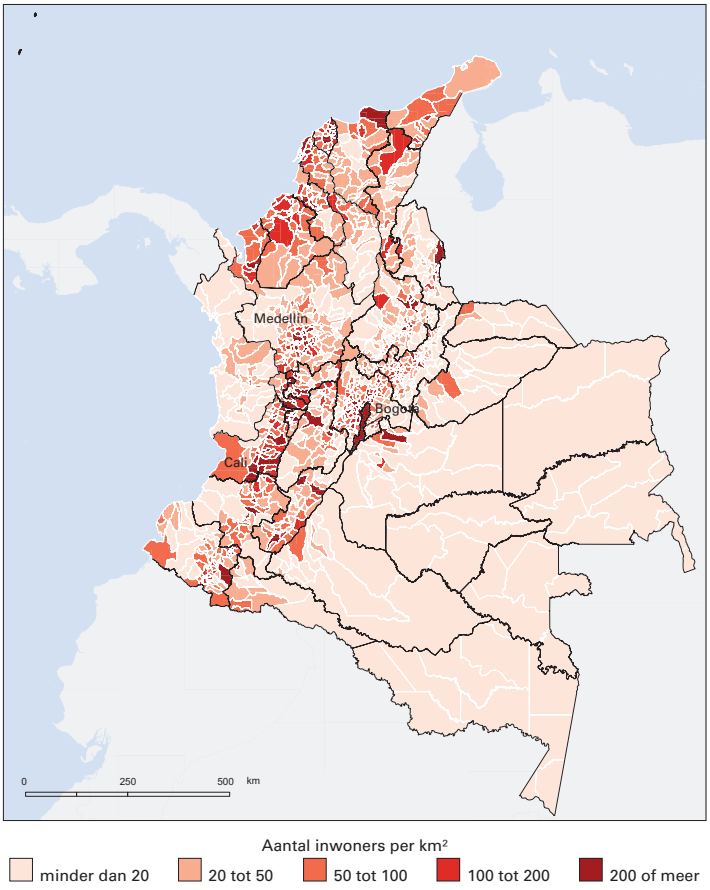

Bron: National Administrative Department of Statistics (DANE) van Colombia, bevolkingsprognose 2005-2020.

Kartografie: Peter Ekamper/NIDI.

Figuur 2. Het geboortecijfer per provincie, Colombia, 2015

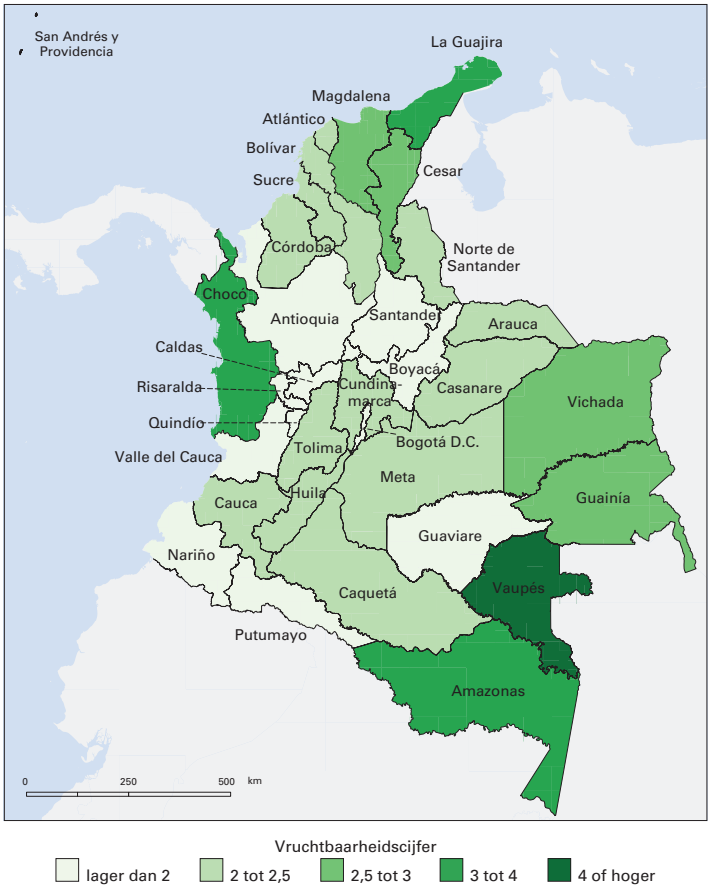

Bron: National vital statistical system, National Administrative Department of Statistics (DANE) van Colombia.

Kartografie: Peter Ekamper/NIDI.

grote steden, zoals de hoofdstad Bogotá met 7,5 miljoen inwoners, maar ook grote dunbevolkte regio's, twee keer zo groot als Nederland, waar minder dan 50 duizend mensen wonen (zie figuur 1). Colombia is verdeeld in 32 provincies en een hoofdstedelijk district, waartussen grote regionale verschillen bestaan. Waar de bevolking en rijkdom zich vooral concentreren in de grote steden, scoren de regio's in de periferie – in het oosten aan de grens met Venezuela, in het regenwoud van het Amazonegebied en in het westen nabij de Grote Oceaan – slechter als het gaat om welvaart, ontwikkeling en infrastructuur.

Ook de demografische verschillen tussen de regio's zijn enorm. Zo is het gemiddelde vruchtbaarheidscijfer in 2015 voor het land als geheel 2,0 kinderen per vrouw. In de stedelijke gebieden is het echter lager, met 1,8 kinderen per vrouw, en in rurale gebieden veel hoger, met 2,6 kinderen per vrouw. In de periferie schommelt het getal zelfs tussen de 2,5 en 4,5 kinderen per vrouw (zie figuur 2). Wat de levensverwachting betreft zijn er eveneens grote verschillen: de gemiddelde levensverwachting in het land bedraagt 75,2 jaar, maar in provincies als Casanare (nabij de grens met Venezuela) en Caquetá (in het Amazonegebied) ligt de levensverwachting onder de 70 jaar (cijfers uit 2013).

Colombia bevindt zich ergens tussen de middelste en laatste fase van een klassieke demografische transitie, met een jaarlijkse bevolkingsgroei van tussen de 1 en 2 procent, een grote concentratie van de bevolking in de steden – meer dan 75 procent van de bevolking woont in stedelijke gebieden – en een sterke daling van zowel het geboorte- als het sterftecijfer. Maar doordat al die cijfers sterk tussen de provincies uiteenlopen, bevinden die zich in totaal verschillende stadia van de transitie.

Invloed van geweld en drugshandel

In Colombia heerst al sinds 1964 een klimaat van wijdverbreid geweld, als gevolg van het binnenlandse gewapende conflict. Hoewel het te boek staat als een 'low intensity conflict', heeft het in bepaalde delen van het land grote gevolgen gehad. De 'Unidad de Víctimas' (een naam die staat voor 'eenheid voor zorg en herstel voor slachtoffers') is een overheidsinstantie die zorg verleent aan slachtoffers van het conflict. Zij stelt dat 8,1 miljoen van de 49 miljoen inwoners als slachtoffer kan worden aangemerkt. Afgezien van de directe impact van het geweld, heeft het conflict ook gevolgen gehad voor de demografische structuur van de Colombiaanse bevolking. De relatief hoge oversterfte onder mannen (ten opzichte van vrouwen) toont een demografische verstoring die goeddeels toe te schrijven is aan de drugshandel. Figuur 3 laat zien hoe de sterfte vooral de mannelijke bevolking in de leeftijd tussen 15 en 30 jaar oud treft. In bijvoorbeeld de periode 2010-2015 was de sterfte in de leeftijdsgroep 20 tot 25 jaar voor mannen zes keer zo hoog als voor vrouwen. Vergeleken met andere landen in de regio die ook te lijden hebben gehad onder gewapende conflicten, is de binnenlandse gewapende strijd in Colombia veel gelaagder en complexer. De strijd is de langstdurende in de regio, en besloeg een groot deel van de twintigste eeuw, waarbij allerlei maatschappelijke, economische en politieke deel-

Foto: Stephen Downes / Flickr

conflicten met elkaar verweven raakten. Volgens historici is de strijd geworteld in vroegere gewapende confrontaties, vooral ten tijde van de zogeheten 'La Violencia', een gewapend treffen tussen de twee belangrijkste politieke partijen (de liberalen en de conservatieven) in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw. La Violencia was een erg bloedige tijd, met meer dan 160 duizend doden in een land met indertijd 11 miljoen inwoners. Vanaf het eind van de jaren vijftig sloegen de liberalen en conservatieven de handen ineen om een einde te maken aan La Violencia. Het lukte ze om de politieke onrust de kop in te drukken, en de daaropvolgende zestien jaar deelden zij de macht. Politieke en sociale rechten van burgers werden ingeperkt met een permanente noodtoestand, die de Colombiaanse overheid de mogelijkheid bood om met gevangenisstraffen en vervolgingen elke vorm van protest de kop in te drukken. Als reactie op de groeiende ongelijkheid in het land en de grootschalige corruptie bij overheidsorganisaties verschenen in de jaren zeventig nieuwe partijen op het toneel, zoals de FARC en andere guerrillabewegingen. Vanaf die tijd ontstonden ook drugskartels die met het beschermen van hun handel (zie figuur 4) al snel de belangrijkste oorzaak van het geweld werden. De kartels gingen de strijd om overheersing van het platteland aan en financierden zowel gewapende bendes als paramilitaire privélegers, die streden tegen marxistische guerrilla's en daarnaast de belangen van de kartels beschermden.

Door de drugsoorlog verhevigde de strijd, wat in de jaren negentig leidde tot het bloedigste decennium uit het Colombiaanse conflict. Tussen 1990 en 2010 bedroeg het gemiddelde aantal moorden per jaar 62,3 per 100.000 inwoners (ter vergelijking: in Nederland bedroeg in het jaar 2000 het aantal moorden 1,4 per 100.000 inwoners). In deze periode vielen ook de meeste van de eerdergenoemde 8,1 miljoen slachtoffers van de binnenlandse strijd. Volgens het Internal Displacement Monitoring System, de internationale autoriteit op het gebied van binnenlandse vluchtelingen, werden ruim 6,5 miljoen mensen van huis en haard verdreven.

Hoewel er nog steeds gevechtshaarden zijn, hebben verschillende veranderingen de toestand in het land in positieve zin veranderd. Verschillende vredesinitiatieven hebben tussen 1985 en 2017 geleid tot de demobilisatie van ruim 40.000 strijders. In 1991 kwam er een nieuwe grondwet die een eind maakt aan het machtsmonopolie van de twee traditionele partijen. Daarnaast vergrootte men de tactische aanpak van gewapende groeperingen en werd de overheid zichtbaarder in perifere gebieden. Als gevolg daarvan daalde het aantal moorden naar 26,5 per 100.000 inwoners in 2015. Toch vinden er nog steeds doelgerichte aanslagen plaats, en zijn tot op de dag van vandaag gewapende bendes actief in sommige afgelegen gebieden. De guerrillabeweging ELN, de voornaamste nog actieve gewapende groepering, bracht in januari 2019 een autobom tot ontploffing, juist toen er vredesbesprekingen met de regering plaatsvonden. Hoewel het geweldsniveau dus lager ligt dan in het verleden, is het naar westerse maatstaven nog erg hoog.

Figuur 3. De relatieve oversterfte onder mannen ten opzichte van vrouwen, per leeftijdscategorie, Colombia, 1990-1995 en 2010-2015.

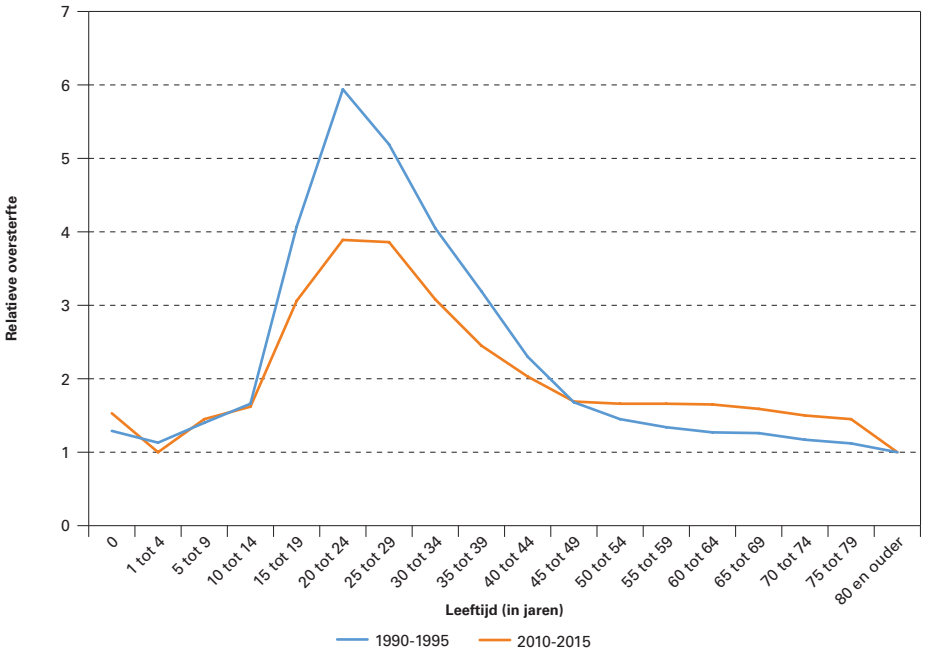

Bron: National Administrative Department of Statistics (DANE) van Colombia, bevolkingsprognose 2005-2020.

Immigratie en nieuwe uitdagingen

Niet alleen het geweld heeft de bevolking veranderd, ook ontwikkelingen buiten de landsgrenzen vormen een uitdaging. Colombia, land van armoede en geweld, kent van oudsher veel emigratie. Hoewel er geen overeenstemming bestaat over het aantal Colombianen dat in het buitenland woont, wordt dat aantal meestal op zo'n 4 miljoen geschat. De meesten hiervan wonen in de Verenigde Staten, Spanje en (tot voor kort) Venezuela.

De laatste jaren is de realiteit van Colombia als emigratieland aan het veranderen. Als gevolg van de economische, politieke en maatschappelijke crisis in Venezuela, vluchten velen de grens over naar Colombia. Hoewel de migratiestroom al in 2005 op gang kwam, kwamen veruit de meeste immigranten vanaf 2015. Zo steeg het aantal Venezolaanse immigranten in het land van 330.000

in 2015 naar 796.000 in 2018, tot ruim een miljoen in 2019. Het controleren van de immigratie is moeilijk door de poreuze grens met Venezuela: deze is ruim 2.200 kilometer lang en loopt door verschillende onbewoonde gebieden, waar de controle en toezicht van autoriteiten zwak zijn. Veel vluchtelingen komen via oude smokkelroutes het land binnen, waarbij mensenhandel ook een groeiend probleem vormt.
De grootschalige immigratie vormt een grote uitdaging voor de Colombiaanse overheid. Hoewel er wel maatregelen genomen worden, zoals opvang aan de grens en humanitaire hulp, lijkt de stroom immigranten nauwelijks te controleren. De Colombiaanse aanpak bestaat vooral uit het verstrekken van tijdelijke verblijfsvergunningen aan Venezolaanse immigranten die legaal het land zijn binnengekomen. De vergunning geeft kans op werk, toegang tot gezondheidszorg en het recht om twee jaar in Colombia te blijven. Op dit moment beschikken ruim 650.000 immigranten over zo'n vergunning. Het is echter nog niet bekend wat er zal gebeuren wanneer de vergunningen aflopen en de vluchtelingen niet terug kunnen. Intussen blijft het aantal Venezolaanse immigranten toenemen.

Figuur 4. Cocaïneproductie in tonnen, Colombia, 1990-2018

Bron: Schattingen van het Office of National Drug Control Policy (ONDCP) van het Amerikaanse Witte Huis, juni 2019.

Vergrijzing

Een uitdaging voor de langere termijn is de vergrijzende bevolking. Dit is een nieuw fenomeen voor Colombia, dat tot aan het begin van de 21ste eeuw en hoog geboortecijfer, ver boven het vervangingsniveau, kende, maar in de laatste tien jaar het geboortecijfer snel zag dalen. De economische voordelen van zo'n daling in het geboortecijfer, het zogeheten demografisch dividend, zullen tot ongeveer 2040 duren. In de tussentijd zal het aandeel menen ouder dan 60 stijgen, van 12 procent in 2017 tot 23 procent in 2050. Er zijn plannen gemaakt voor meer zorg voor de vergrijzende bevolking, wat ook nodig is door de grote ongelijkheid in het land. Veel mensen werken in de schaduweconomie en bouwen daardoor geen pensioenrechten op. Van de huidige 65-plussers heeft slechts 23 procent een pensioen.
Zoals bij de meeste uitdagingen voor Colombia, zijn de regionale verschillen ook op het gebied van vergrijzing erg groot. De rijkere, meer ontwikkelde regio's verkeren in de eindstadia van de demografische transitie, met lage geboorte- en sterftecijfers, en een relatief hoog percentage ouderen, terwijl armere regio's aan het begin van de transitie staan, met hoge geboorte- en sterftecijfers, en een hoofdzakelijk jonge bevolking. Succesvol beleid ontwikkelen, op het gebied van zorg en arbeidsmarkt, voor regio's die met verschillende snelheden vergrijzen is een van de grote uitdagingen voor de Colombiaanse overheid op lange termijn.

Bakermat van het magisch realisme

Colombia is een voortdurend veranderende paradox. Het land kan na ruim 55 jaar binnenlandse strijd tussen verschillende gewapende groeperingen, van communistische rebellen tot enkele van 's werelds bekendste drugskartels, in veel opzichten worden beschouwd als een 'failed state', een mislukte staat. Toch is het dat niet, en worden er grote stappen vooruitgezet. Ondanks de gemankeerde democratie, de grote ongelijkheid tussen regio's en het gebruik van geweld als geaccepteerde manier om politieke onenigheid te beslechten, gaat de levensstandaard geleidelijk omhoog, terwijl het geboorte- en sterftecijfer sterk dalen, een teken van een ontwikkeld land. Het aantal moorden is nog nooit zo laag geweest als nu. Medellín, de tweede stad van het land, kende bijvoorbeeld in 1991 375 moorden per 100.000 inwoners, maar heeft tegenwoordig een 'moordcijfer' onder het landelijk gemiddelde van 25 moorden per 100.000 inwoners.
Maar met die veranderingen doen zich ook nieuwe uitdagingen voor. Het land begint te vergrijzen en heeft door de crisis in buurland Venezuela een grote stroom immigranten te verwerken. Dit maakt het voor politici moeilijk succesvol beleid te maken, vooral omdat zij toch al te maken hebben met de zeer grote regionale verschillen op het gebied van vrijwel alle demografische indicatoren. Maar, als Colombia in zijn geschiedenis ergens blijk van heeft gegeven, is het wel dat het altijd van de rand van de ondergang weet terug te keren. Het land is niet voor niets de bakermat van het magisch realisme, want soms is de werkelijkheid er vreemder dan fictie. In goede en in slechte tijden.

Vertaling door Nico Groen; bewerking door Jaap Oude Mulders

Rafael Navarro Rubiano, NIDI-KNAW en Rijksuniversiteit Groningen,
e-mail: navarro@nidi.nl

Fanny Janssen ontvangt prestigieuze Vici-beurs

Demos-redacteur Fanny Janssen, onderzoeker bij het NIDI en adjunct-hoogleraar Demografie aan de Rijksuniversiteit Groningen, heeft een Vici-beurs van anderhalf miljoen euro ontvangen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Met deze beurs gaat zij de komende vijf jaar vernieuwend onderzoek doen naar toekomstige sociaaleconomische ongelijkheid in sterfte op basis van nieuwe inzichten over de invloed van roken, obesitas en alcohol en het mogelijke effect van (preventief) gezondheidsbeleid.

Vijftig jaar NIDI: 50 jaar bevolkings-vraagstukken

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.
De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen.
Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Nico van Nimwegen, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Jaap Oude Mulders, redacteur Fanny Janssen (RUG), redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Druk	Koninklijke Van der Most
Opmaak	www.up-score.nl

Het NIDI bestaat dit jaar 50 jaar. Het instituut heeft in die jaren beleid en publiek geïnformeerd over actuele bevolkingsvraagstukken en wetenschappelijk onderzoek gedaan. Directeur Leo van Wissen geeft een inkijkje in constanten en veranderingen in het bestaan van het NIDI.

Op 17 juni 2020 bestaat het NIDI precies 50 jaar. Die verjaardag wordt door het instituut uitgebreid gevierd, en daar is alle reden toe. Het NIDI werd in 1970 opgericht omdat er toen ook al zorgen waren over de demografische ontwikkelingen in Nederland, al waren dat wel andere zorgen dan vandaag. De Nederlandse bevolking telde toen 13 miljoen mensen, maar bevolkingsgroei werd als een groot probleem ervaren. Dat kwam niet voort uit zorgen over immigratie maar vanwege het grote geboorte-overschot. Tegelijkertijd werden op grote schaal arbeidsmigranten geworven voor de Nederlandse industrie. Vandaag zijn er bij velen juist zorgen over het hoge migratieoverschot.

De doelstelling bij de oprichting van het NIDI was tweeledig: fundamenteel onderzoek doen naar bevolkingsvraagstukken, en tevens het informeren van de Nederlandse bevolking en het beleid over de resultaten van demografisch onderzoek dat een bijdrage zou kunnen leveren aan het oplossen van met de bevolkingsontwikkeling samenhangende maatschappelijke vraagstukken. Die twee doelstellingen vormen nog steeds de pijlers van het NIDI. Demos – in iets andere vorm als NIDI bulletin gestart in 1971 – is daarbij altijd heel belangrijk geweest.
Een korte terugblik op de geschiedenis van het NIDI is niet alleen interessant als inkijkje in wat het instituut in de afgelopen halve eeuw zoal heeft uitgevoerd, maar ook als illustratie van de verschuiving van de maatschappelijke belangstelling naar verschillende aspecten van demografische vraagstukken.

Bevolkingsgroei

Wie aan de toekomst van onze samenleving denkt, denkt bijna ook automatisch aan bevolkingsprognoses. Dat was in 1970 niet anders dan nu. Het hoge geboortecijfer in de jaren zestig (3 kinderen per vrouw in 1965, en nog altijd 2,6 in 1970) leidde tot de grote vrees dat de Nederlandse bevolking te groot zou worden. In 1965 bracht het CBS een bevolkingsprognose uit van 21 miljoen inwoners in het jaar 2000. Dat was geen fijn vooruitzicht in het dichtstbevolkte land van Europa, vonden beleidsmakers en inwoners. Weinigen konden op dat moment bevroeden dat nog geen 10 jaar later het aantal kinderen per vrouw gedaald was naar 1,6-1,7, om daar tot op de dag van vandaag nauwelijks meer vanaf te wijken. Die grote verandering hing samen met wat demografen de Tweede Demografische Transitie noemen. Met die belangrijke ontwikkeling heeft het NIDI, met name haar eerste directeur professor Dirk J. van de Kaa, zich in de eerste periode sterk onderscheiden. De Tweede Demografische Transitie viel samen met de sterke individualisering in de samenleving in de jaren zestig en zeventig, waardoor jongeren heel anders gingen denken over trouwen en kinderen krijgen. NIDI-onderzoek in de jaren zeventig en tachtig heeft veel bijgedragen aan een beter begrip van de demografische veranderingen in die tijd. Ook op methodologisch terrein heeft het NIDI in die tijd baanbrekende bijdragen geleverd. De eenvormige traditionele levensloop werd vervangen door vele individuele levenslopen en naast het huwelijk ontstonden alternatieve vormen van samenleven. De levensloop werd een belangrijk theoretisch kader voor het NIDI-onderzoek.

Vergrijzing en migratie

De jaren tachtig werden gekenmerkt door twee demografische thema's. Allereerst waren het crisisjaren waarin de werkloosheid sterk steeg en de gedachte was dat oudere werknemers terug moesten treden om jongeren een kans te geven. Demografisch onderzoek richtte zich op de vergrijzing en de arbeidsmarkt, in het bijzonder op vervroegde pensionering. Pensionering is nog steeds een actueel NIDI-thema, maar nu gaat het vooral om de voorwaarden voor en gevolgen van langer doorwerken. Een tweede belangrijk demografisch thema werd migratie. Ondanks de crisis was het migratiesaldo hoog, door de volgmigratie (gezinshereniging) van de arbeidsmigranten uit de jaren zestig en zeventig uit voornamelijk Marokko en Turkije. Het migratiethema is belangrijk gebleven voor het NIDI, tot aan de dag van vandaag. Het karakter van de migratie sterk is echter wel sterk veranderd, door uitbreiding van de EU, asielstromen, en nieuwe arbeidsmigranten uit vele delen van de wereld.

Met de komst, in 1987, van professor Jenny Gierveld als nieuwe directeur werd een sterker accent gelegd op sociaal-demografische vraagstukken. Zij was haar tijd vooruit met het thema van eenzaamheid; vandaag een belangrijk maatschappelijk probleem. In 2003 werd het NIDI ondergebracht bij de KNAW. Dat leidde tot een sterkere focus op de wetenschap, geleid door de nieuwe directeur professor Frans Willekens. In 2014 werd dat nog versterkt door de affiliatie met de Rijksuniversiteit Groningen. Ondanks die sterkere wetenschappelijke focus is de maatschappelijke opdracht van het instituut onverminderd groot. Dat blijkt onder meer uit de NIDI-bijdragen aan de maatschappelijke discussie over de toekomst van de pensioenleeftijd, of de rol die het NIDI speelt in het door parlement en kabinet gevraagde onderzoek naar de toekomstscenario's van de Nederlandse bevolking.

De aard van de demografische problemen verandert in de tijd, maar de behoefte aan inzicht in hoe de samenleving er in de toekomst uit zal zien blijft. Met dat vooruitzicht zou het NIDI ook zijn 100ste verjaardag moeten kunnen vieren in 2070.

Leo van Wissen, NIDI-KNAW en Rijksuniversiteit Groningen,
e-mail: wissen@nidi.nl